

Шерепітко А.С.

Інститут філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КОГНІТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ АБСТРАКТНИХ ІМЕН: ИМ'Я ВІЧНІСТЬ**Анотація**

У статті розглянуті основні методи лінгвокогнітивного опису абстрактних імен. Проаналізовано особливості когнітивного моделювання непередметних сутностей. Виявлено базові метафоричні моделі ВІЧНОСТІ, характерні для російської мови і культури. Описано інваріантні ситуації вживання імені ВІЧНІСТЬ в російській розмовній мові. Реконструйовані основні дискурсивні когнітивні моделі ВІЧНОСТІ.

Ключові слова: когнітивна модель, концептуальна метафора, гештальт, дискурсивна модель, абстрактне ім'я.

Шерепітко А.С., Sherepitzko A.S.

Institute of Philology,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE COGNITIVE MODELS OF ABSTRACT CONCEPTS: THE ETERNITY CONCEPT**Summary**

The article describes basic methods of cognitive description of abstract concepts in linguistics. The distinctive features of cognitive modeling intelligible phenomena are analyzed. Basic metaphorical models of ETERNITY common for Russian language and culture are identified. The paper also reveals typical contexts of ETERNITY used in Russian speech. As a result, the main discursive cognitive models of ETERNITY are reconstructed.

Keywords: cognitive model, conceptual metaphor, gestalt, discursive model, abstract concepts.

УДК 811.161.2'367.332'367.635

**ПРИНЦИПИ КЛАСИФІКАЦІЇ НЕЧЛЕНОВАНИХ РЕЧЕНЬ
У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ**

Шиць А.А.

Інститут філології та журналістики

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

У статті схарактеризовано чинні в сучасній лінгвістиці концепції опису нечленованих речень, вирізено терміни на позначення зазначених конструкцій, визначено диференційні ознаки розглянутих синтаксичних одиниць та запропоновано класифікаційну сітку їхнього дослідження.

Ключові слова: нечленовані речення, слова-речення, еквіваленти речення, комунікати, квазі-речення, односкладні речення, модальність.

Постановка проблеми. З-поміж простих реченневих побудов особливістю структури, умовами функціонування та своєрідністю комунікативно-прагматичного призначення вирізняються конструкції, позбавлені диференціації на члени речення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи конструкції, які експлікують думку, що “не має чіткого формально-синтаксичного і семантико-синтаксичного членування, тобто не втілюється у формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних компонентах” [6, с. 101], дослідники послуговуються термінами *нерозчленовані речення* [2, с. 236], *нечленовані речення* [6, с. 100; 9, с. 120–121; 12], *синтаксично неподільні речення* [3, с. 119], *синтаксично нечленовані конструкції* [8, с. 231], *слова-речення* [16, с. 289–303; 8, с. 232; 19, с. 138; 13, с. 420], *еквіваленти речення* [16, с. 289; 9, с. 197; Шульжук 19, с. 138], *квазі-речення* [9, с. 108], *комунікати* [15, с. 292]. Деякі лінгвісти використовують кілька наведених понять, уживаючи їх як синоніми

чи у співвідношенні загальне – конкретне. Зокрема, І. Р. Вихованець надає перевагу сполучі *нечленовані речення*, хоч паралельно використовує *слова-речення* [6, с. 100], терміни *нечленовані речення* та *еквіваленти речення* як синоніми вживає А. П. Загнітко [9, с. 197]. У низці мовознавчих студій обсяг названих понять не завжди тотожний. Зокрема, на переконання П. С. Дудика [16, с. 289] та К. Ф. Шульжука [19, с. 138], побудови, які виконують функцію повноправних виражальних засобів мови, “що сприймаються на синтаксичному рівні речення як його своєрідні замітники” [16, с. 289], варто позначити узагальненим терміном *еквіваленти речення*. У праці “Із синтаксису простого речення” П. С. Дудик уточнює: “У власне структурному плані – це *синтаксично нечленовані конструкції*, а в плані комунікативному, функціональному – це *еквіваленти*, або *замінники речення*” [8, с. 232]. Зазначену групу синтаксичних одиниць, за спостереженнями лінгвістів, структурують слова-речення, незакінчені речення і звертання-речення [16, с. 289;

19, с. 138]. У широкому значенні використовує термін *квазі-речення* й А. П. Загнітко, стверджуючи, що «квазі-речення не містять інформації, в силу чого їм не притаманна суб'єктно-предикатна основа. До них належать речення-звертання (вокативи), вигуківі речення, які виступають засобом вираження емоцій, і також близькі до них формулоподібні речення метакомунікативної настанови, основним призначенням яких є налагодження або закінчення мовленнєвого контакту» [9, с. 108]. У ролі репрезентанта узагальненої групи своєрідних за будовою синтаксичних одиниць функціонує термін *комунікати*. До їхньої сфери зараховують: 1) форми уявлення та називання; 2) вказівні форми; 3) форми заміників речення [13, с. 419]. Близькі міркування з цього приводу висловлюють І. І. Слинько, М. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська, які в межах комунікативних розглядають: 1) комунікати уявлення та називання; 2) вказівні комунікати; 3) звертальні комунікати [15, с. 286–296].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри те що синтаксичні одиниці зазначеного зразка неодноразово ставали предметом наукових зацікавлень, на сьогодні питання, пов'язані визначенням їхнього статусу, функційних особливостей, морфологічного маркування, будови, потребують докладнішої інтерпретації. Про складність та актуальність порушеної проблеми свідчить також відсутність у лінгвістиці не тільки єдиного загальноприйнятого трактування цих мовних величин, а й навіть єдиного терміна на їхнє позначення.

Мета статті. Відповідно до вказаних аргументів маємо на меті схарактеризувати чинні в сучасній лінгвістиці концепції опису нечленованих речень і подати класифікаційну сітку дослідження цих синтаксичних одиниць. Задля реалізації сформульованої мети ставимо такі завдання: 1) вирізнити терміни, які використовують у мовознавстві для позначення конструкцій нечленованого різновиду; 2) визначити диференційні ознаки нечленованих речень; 3) з огляду на сукупність класифікаційних вимірів зацентрувати на широкому й вузькому трактуванні розглянутих синтаксичних одиниць; 4) виділити принципи дослідження нечленованих конструкцій у сучасній українській мові.

Виклад основного матеріалу. На користь уживання того чи того терміна мовознавці неодноразово висловлювали різні аргументи. Навіть П. С. Дудик, у праці якого превалює поняття *слова-речення*, зазначає: «Термін *слово-речення* не зовсім точний, однозначний, бо словом-реченням подекуди називають однослівне речення, наприклад односкладне» [8, с. 232]. Зазначені теоретичні положення лягли в основу міркувань й інших учених. На недосконалість такої назви аналізованих синтаксичних одиниць наполягає А. П. Загнітко, оскільки, на його думку, основу вказаного поняття становить «суто кількісний показник» [10, с. 80]. Близькі ідеї висловлює також О. С. Шатілова: «По-перше, нечленовані конструкції не завжди складаються з одного лише слова (наприклад, *Та годі ж бо! Та ну його! Бувайте здорові!* та інші), а по-друге, однослівними можуть бути членовані речення (двоскладні та односкладні), а отже, використання поняття «слово-речення» на позначення лише нечленованих утворень є недоцільним» [17, с. 80].

Чимало аргументованих думок висловлено на користь уживання терміна *еквіваленти речення*. К. Ф. Шульжук вважає, що «структури, у яких представлені повнозначні компоненти, що вказують на двоскладність/односкладність конструкції, можна вважати реченнями, інші, які такої вказівки не

мають, є еквівалентами речень» [19, с. 146]. Міркування дослідника певною мірою поділяє й А. П. Загнітко: «Еквівалентність у жодному разі не означає повну формальну і семантичну, і функційну тождність, у цьому разі говориться про можливість певного вислову заповнювати синтаксичну позицію речення і функційно дорівнювати йому – у комунікативному, денотативному, сигніфікативному, когнітивному, семантичному аспектах. Тому доцільно їх кваліфікувати як еквіваленти речень» [10, с. 80].

Дискусії викликає думка І. І. Слинька, М. В. Гуйванюк та М. Ф. Кобилянської про те, що конструкції на зразок *Так!, Ні!, Хіба?* «точніше визначати <...> все-таки не реченнями, а висловлюваннями чи комунікатами» [15, с. 292]. Як відомо, у сучасному мовознавстві термін *висловлення* функціонує на позначення не тільки побудов нечленованого різновиду, а й членованих, котрі розглядають на тлі комунікативного підрівня мови. «Висловлення – це будь-який лінійний відрізок мовлення, що за певних мовленнєвих обставин виконує комунікативну функцію й за цієї умови достатній для повідомлення про щось» [13, с. 87].

Проаналізовані розбіжності в термінуванні пояснюємо передовсім тим, що лінгвісти брали за основу різні класифікаційні виміри, акцентуючи на структурно-граматичній, комунікативній, функційній, семантичній та ін. спеціалізації розглянутих синтаксичних одиниць. На нашу думку, беззаперечним є факт використання саме того терміна, який найповніше відбивав би спеціалізацію певного мовного явища. Керуючись указаним теоретичним положенням, надаємо перевагу поняттю *нечленовані речення*. Зарахування цих синтаксичних одиниць до складу речень слугує виконання ними низки важливих комунікативних завдань, притаманних і членованим конструкціям. Зокрема, нечленовані побудови слугують своєрідними засобами експлікації фактів свідомості; виступаючи мовленнєвим знаком, виконують роль закінченого висловлення; реалізують модальні значення; їм притаманна внутрішня цілісність, зовнішня формальна автономність, своєрідність інтонаційного оформлення, наявність/відсутність поширювачів; здатність структурувати складне речення, а також у певних випадках – емоційно впливати на співрозмовника. Водночас варто наголосити, що поза контекстом з-поміж усіх реченнєвих побудов розглядані структури найбільшою мірою втрачають свою конкретність і семантичну визначеність, набуваючи різних значень, отже, саме «підтекст завжди вмотивує їхнє функційне навантаження» [10, с. 80]. Розглядаючи членовані та нечленовані речення на осі означеність/неозначеність предмета судження, А. П. Загнітко постулює: «Найчіткіше предмет судження окреслений у типових двоскладних реченнях; максимальною неозначеністю предмет судження характеризується у вигуківих реченнях, що утворюють ядро нечленованих речень» [9, с. 197]. Дефінуючи нечленовані конструкції, В. Ю. Мелікіян зазначає, що це «синтаксичні одиниці, яким властива відтворюваність, цілісність, ідіоматичність, специфічний характер відношень між компонентами, а також виконання в мові комунікативної та естетичної функцій» [12, с. 52]. На думку дослідника, цей різновид синтаксичних одиниць виступає одним із найяскравіших засобів емоційно-експресивної експлікації комунікативного змісту [12, с. 52].

Назва *нечленовані речення* віддзеркалює їхню специфічну ознаку, яка відрізняє ці синтаксичні одиниці від двоскладних та односкладних. Аналізовані конструкції хоч і можуть бути представлені

не тільки одним словом, а й кількома, по-перше, позбавлені формально-синтаксичного членування на головні та другорядні члени речення, по-друге, їм не притаманне й семантико-синтаксичне членування, що передбачає вирізнення предиката та підпорядкованих йому синтаксем. Доцільність уживання терміна *нечленовані речення* увиразнює й їхнє лексико-граматичне наповнення. Як слушно зазначає О. С. Мельничук, “кожне речення формується з властивих мовній системі знакових одиниць нижчого порядку – слів, словосполучень і нелексічних засобів синтаксису. Кожний такий мовний знак нижчого порядку має свою знакову субстанцію і свою знакову функцію, чи просто значення” [16, с. 12]. З огляду на вказаний критерій нечленовані конструкції відрізняються від членованих своєрідністю морфологічного вираження, оскільки засобами їхнього маркування виступають здебільшого службові частини мови та вигуки, які в синтаксичній структурі мови самостійно не виконують ролі членів речення.

До важливих і дискусійних проблем, пов’язаних із вивчення нечленованих речень, належить визначення кількості їхніх різновидів та вирізнення принципів класифікації цих одиниць. Усі чинні класифікаційні схеми умовно можна об’єднати у дві групи. Приблизники першої до нечленованих конструкцій зараховують надто різноманітні за функціями та мовним втіленням синтаксичні одиниці. Наприклад, Н. Ю. Шведова, вирізняючи вказані структури, які, на її думку, безпосередньо не мають своїм опертям жодного спеціально призначеного граматичного зразка простого речення, зазначає, що репрезентантом таких висловлень – не граматичних речень “в умовах конситуації може стати будь-яка словоформа повнозначного слова, частка, вигук, навіть ізольовано вжитий сполучник або прийменник. Тому граматично описати такі висловлення не можна. Водночас деякі з них потребують спеціальних характеристик” [13, с. 419]. На думку дослідниці, це, по-перше, висловлення, що позначають предмет мовлення, думки, розповіді, тобто різноманітні форми представлення (– *Ахмед-паша виказав... Рустем-паша вмовк і став витирати піт на обличчі. – Кого ж? Мене? – спокійно спитала Роксолана* (П. Загребельний); *Адже Київ нині не той, що був раніше, – не та сила в нього без Київської землі, яка належить Рюрику Ростиславовичу... Ох, цей Рюрик!* (В. Малик)) та форми називання (Море – *ось що йому найбільш нагадує безкрай степ!*.. (В. А. Шевчук); *Музика й квіти – що може бути прекрасніше?* (М. Олійник)); по-друге, так звані слова-речення (*Так!, До побачення!, Стоп!, Ура!, Невже?, Кукурику!, Мамо!, Іване!*); по-третє, вказівні висловлення (*Ось вона!, А ось і будинок*) [13, с. 419–421]. У запропонованій класифікації, на нашу думку, йдеться про деякі висловлення, яким притаманне граматичне членування, тому їх не можна беззаперечно зарахувати до нечленованих. До таких належать форми представлення, форми називання та вказівні висловлення. Наприклад, репрезентовані інфінітивом форми представлення, без сумніву, варто кваліфікувати як членовані односкладні, тому що від них можуть залежати інші другорядні члени речення. Вирізнені дослідницею форми називання цілком логічно в академічному виданні за редакцією І. К. Білодіда розглянуто в межах односкладних номінативних речень, експлікованих називним відмінком, оскільки “синтаксично та інтонаційно він функціонує як окрема комунікативна одиниця, що служить формою повідомлення про певне уявлення, яке вини-

кло у мовця і яке він бажає викликати в інших” [16, с. 262]. Услід за П. С. Дудиком [16, с. 260] вважаємо, що й так звані вказівні висловлення доцільніше потрактовувати як вказівні номінативні речення односкладного різновиду, тобто членовані.

В українстиці приблизниками широкого витлумачення нечленованих синтаксичних одиниць виступають П. С. Дудик [16, с. 289–309; 8, с. 231–270], К. Ф. Шульжук [19, с. 138–149] та ін. У межах аналізованих конструкцій вони розглядають: 1) слова-речення: – *Ви не гніваєтеся на мене? – Ні,* – *сказав Отава...* (П. Загребельний); *О! Та ти мудрець!* (П. Загребельний); *Вік без упину лине. Еге-гей!* (В. Стус); 2) незакінчені речення: *У тебе, сину, серце розчахнулось. А треба якось вилучити одну. Твій батько теж...* (Л. Костенко); *От був народ! Що римляни, що греки. На всі віки нащадкам запасли. А ми... А ми!*.. (Л. Костенко); *Щаслива ти, Яцихо Кошова! А я...* (Л. Костенко); 3) звертання-речення: *І раптом чуо: “Орлику... Чураю!” Я онімила. “Орлику... Чураю!..”* (Л. Костенко); – *Мишко, Лесо! Де ви там?* (М. Олійник).

На широкому витлумаченні нечленованих синтаксичних одиниць (за термінологією вченого, еквівалентів речення) наполягає й А. П. Загнітко. Акцентуючи увагу на кваліфікативних ознаках аналізованих конструкцій, дослідник вважає, що до них належать: “1) контекстуальна і ситуативна мотивованість значення; 2) відсутність внутрішнього членування, тобто виділення головних і другорядних членів речення; 3) амальгамність номінативного та оцінного начал; 4) співвідношення не з пропозицією, а із судженням; 5) інтонаційне оформлення; 6) відсутність парадигми у вузькому і широкому виявах (варіації, модифікації, трансформації); 7) наявність високого ступеня абстрагованості семантики; 8) відносна семантико-граматична автономність” [10, с. 82]. За метою висловлення еквіваленти речення вчений класифікує за: а) комунікативною настановою (розповідні, питальні та спонукальні речення); б) емоційно-експресивним забарвленням (окличні та неокличні); в) співвідношенням з об’єктивною дійсністю і логічним критерієм (стверджувальні і заперечні) [10, с. 82]. За спостереженнями А. П. Загнітка, ставити в один ряд стверджувальні, заперечні, емоційно-оцінні, спонукальні, питальні вислови некоректно, оскільки це “засвідчує синтез кількох класифікаційних параметрів” [10, с. 82]. На нашу думку, вирізнення емоційно-оцінних побудов не суперечить розгляду їх поряд зі стверджувальними, заперечними, спонукальними та ін. за умови, якщо аналізовані висловлення кваліфікувати у зв’язку з категорією синтаксичної модальності. Усі вони, зокрема й емоційно-оцінні, можуть мати різне емоційно-експресивне забарвлення, тобто функціонувати і як окличні, і як неокличні, пор.: – *Унав мій погляд, полюбов красунчика араба. Ох! Ох!* – *Хоч і араб він, але дуже вишуканий,* – *вмить відповів Ібрагім* (П. Загребельний) і – *Ох, ох,* – *простогнав Балабан. – З чим ви проти них ідете? З Євангелієм? Католики теж його мають...* (Р. Іванчук).

З огляду на структурні ознаки еквіваленти речення А. П. Загнітко поділяє на власне-еквіваленти, до яких зараховує вислови, виражені частками, модальними словами і почасти вигуками, та невластиво-еквіваленти, марковані незакінченими (обірваними) реченнями, що становлять “синтагматичні одиниці, а не члени речення” [10, с. 84], реченнями-звертання, формулами мовного/мовленнєвого етикету. “Між цими двома різновидами еквівалентів не існує

абсолютної рівнорядності, тому їх доцільно розглядати окремо» [10, с. 84].

Зарахування прибічниками широкого потрактування незакінчених (обірваних) речень і звертань-речень до групи нечленованих варто вважати дискусійним. Уважаємо, що на статус обірваних конструкцій впливає семантика та лексико-граматичне вираження компонентів, які структурують розглядані конструкції. Значну частину незакінчених побудов варто розглядати в межах контекстуально неповних. Основним аргументом на користь такої інтерпретації править те, що їхню змістову, структурну та інтонаційну неповноту часто компенсує попереднє речення. Крім того, формальним репрезентантом розглянутих синтаксичних одиниць виступають самостійні частини мови, синтаксичне призначення яких полягає у виконанні ролі члена речення. Наприклад, у виділеному фрагменті побудови *Ні, йому, Миколі Степановичу, вони повинні б дякувати за його виступ, а вони...* (Б. Антоненко-Давидович) наявний підмет *вони*, але не названо присудка, проте його можна встановити з попереднього контексту. Нечленованими варто вважати обірвані конструкції, що містять службові компоненти, модальні слова чи вигукі. Часто в таких структурах встановити еліміновані компоненти неможливо. Наприклад: *– Перепрошую, дуже перепрошую. Палець... я його це саме... ну...* (Л. Дереш).

Певні суперечності пов'язані й із вирішенням так званих нечленованих звертань-речень. А. П. Загнітко потрактовує ці побудови як невластиві-еквіваленти речення, зазначаючи, що вони «містять ту чи іншу думку, якість почуття і вимовляються з відповідною посиленою інтонацією. Цим вони відрізняються від звичайних звертань, семантика яких постає прозорою, без будь-яких глибинних відтінків» [10, с. 86]. Водночас у мовознавстві відомі й інші погляди на порушену проблему. Як відомо, ще О. О. Шахматов конструкції зазначеного зразка розглядав у межах односкладних вокативних [18, с. 261]. Ідеї вченого знайшли продовження в студіях інших мовознавців, зокрема О. М. Пешковського, В. В. Бабайцевої. В україністиці на такі структури звернули увагу І. Р. Вихованець [6, с. 82–83], М. С. Скаб [14], Н. М. Костусяк [11, с. 16–17]. За спостереженнями І. Р. Вихованця, особіно вжиті форми грами кличного виконують «семантико-синтаксичну функцію адресата мовлення – потенційного суб'єкта дії» [7, с. 78]. Вокативні речення дослідник вважає утвореннями синтаксемного характеру, що «в семантико-синтаксичному плані членуються на дві конститутивні синтаксеми, одна з яких є лексично вираженою, складного семантико-синтаксичного змісту (суб'єктно-адресатна семантика), а друга – лексично не вираженою, нульовою (предикатна семантика)» [5, с. 61]. Подане тлумачення засвідчує, що функціонування реченнєвих побудов, модельованих кличним відмінком іменника, ґрунтується на нівеляції предикатів у формі імператива. На переконання І. Р. Вихованця, «кличний відмінок, очевидно, варто визнати першим за рангом реченнєвотвірним відмінком, оскільки він майже в усіх випадках виступає конденсатом суб'єктно-предикативно-адресатної структури» [4, с. 143]. Узявши за основу слушну аргументацію дослідника, констатуємо, що так звані речення-звертання варто вважати членованими конструкціями.

Особливістю диференціації нечленованих речень вирізняється класифікація В. Ю. Мелікяна [12 с. 59–202]. За характером структурно-семан-

тичної організації зазначені побудови, «генетично споріднені з простим реченням» [12, с. 59], дослідник об'єднує в чотири групи, з-поміж яких перша й друга структурують центр, а третя й четверта – периферію: 1) комунікеми – комунікативні, граматично нечленовані непередикатні одиниці, для яких характерна наявність модусної пропозиції, особливих правил поєднання з іншими висловленнями в тексті, нездатність регулярно реалізувати структурні схеми речення. «Не всі лексеми, засвідчені в складі К (комунікем. – А. Ш.) можна зарахувати до розряду часток, вигуків чи іншої частини мови. Тому К – не особлива лексема й не особлива частина мови, а певним чином функційна одиниця мови, якій притаманні комунікативна функція та виконання текстотвірної ролі, що спонукає признати її синтаксичний статус. Функційний аспект у цьому випадку домінуючий» [12, с. 65]: *– Як це добре, що ми вас застали. Ми і в ту неділю прийдемо, не заперечуєш? – Ще б пак!* (О. Гончар); *Все було краще. Річки й озера були глибші, риба більша й смачніша, а що вже грибів та ягід у лісі – не переносити, та й ліси були густіші, трави – вузь не пролізе, хіба тепер трави! – Та що й казати, – зітхав під куцем косар Тройгуб. – Усе марніє, поганішає* (О. Довженко); *– Думалося, поїду вчитися аж до самого Рима, – зітхнув Тарас. – Не вийшло. – Бог з ним...* (В. А. Шевчук); *– А як же вечеря? Ви ж голоднісінькі. – Нічого. Коли можете, приготуйте, будь ласка, чай. – Чому ж? – пожавивав старий. – Я зараз... хуленько* (М. Олійник); *– А щоб тебе чорт побрав!* (Р. Іванчук); 2) фразеосоєми – комунікативні предикативні одиниці синтаксису, що становлять невірну синтаксичну схему, якій властива наявність диктумної чи/і модусної пропозиції, граматичне та лексичне часткове членування, сполучуваність з іншими висловленнями в тексті за традиційними правилами та виконання естетичної функції [12, с. 153]: *Та й як не помертвіти! Турки і татари стояли за якихось двісті сажнів, витріщилися на жінок, загаласували, залемтували* (Ю. Мушкетик); *– Ну, не патякай зайвого, сестринцю!* – обізвав молодика Кузьмище. *– Мало що кажуть!* (В. Малик); *...що за народ! Це ж вони, оці ветерани, в рішучу хвилину зуміли заводського Титана врятувати від окупантів* (О. Гончар); 3) стійкі моделі – одно- чи кілька компонентні синтаксичні побудови з поняттєвим значенням, співвідносним із семантикою його складників. «Стійкі моделі не відрізняються від речень із вільним порядком слів і можуть відтворювати всі їхні структурні схеми» [12, с. 184], водночас їм притаманна певна ідіоматичність. Наприклад: *– Не турбуйся! Так вони від мене правду й почують – аж обома вухами!* Аякже!.. (В. Малик); 4) стійкі звороти (прислів'я, приказки, крилаті вирази та кліше): *Тоді Володько підносить і собі голос... Та й це не багатого помагає. Тепер хоч сядь та плач* (У. Самчук); *Де його не посій, то вродиться* (У. Самчук).

Варто зазначити, що класифікація В. Ю. Мелікяна докладна й різноаспектна, проте вона побудована тільки на системі фразеологічних одиниць, інші ж засоби маркування нечленованих конструкцій залишилися поза увагою лінгвіста.

Порівняно інший опис нечленованих конструкцій, побудований на їхній функційній спеціалізації та лексико-граматичному наповненні, запропонував І. Р. Вихованець [6, с. 100–102]. Дослідник зацентрував увагу на здатності вказаних мовних одиниць слугувати засобом маркування ствердження, заперечення, питання, емоційно-оцінної реакції мовця на ситуацію, спонукаючи до дії й корелювати

з членованими структурами: “Те, що висловлюють нечленованими реченнями, можна передати звичайними реченнями” [6, с. 100]. Пор.: – *Тоді, як настає не час, дай нам знати, і ми прийдемо до Путівля!* – *твердо пообіцяв Ждан і звернувся до гурту:* – *Чи так я кажу, земляки? Вербівчани загули одноставно:* – Так, так! (В. Малик) і *Ти кажеш правильно;* – *Мої діти – це мій клопіт.* – Авжеж, згодився Вільгота (Є. Гуцало) і *Твої діти – це твій клопіт.* Зважаючи на частиномовну належність засобів вираження нечленованих конструкцій, лінгвіст розмежує нечленовані речення, виражені, частками: – *Помітили вас?* – Ні. *Але здалося мені, що вони чимось стурбовані і ведуть пильну охорону шляхів...* (В. Малик); – *Дідуню, – озиваєшся зрештою. І вмовкаєш, бо не годен вкласти своє зачудоване запитання в слова.* – Ну? – *старий долонею гладить твою голову, підхоплюючи* (Є. Гуцало); нечленовані модальні речення: – *Прошу не говорити зі мною в жандармському тоні!* – Добре (Г. Тютюнник); – *Це все ось цей замазуря наробив, – сказав гридень і поставив Славуту наперед.* – *Вивів із дитинця аж нагору, в куші, виманив лука...* – Неправда! – *випручався з материних обіймів Святослав* (В. Малик); нечленовані вигуківі речення [6, с. 101–102]: – *Приніс я, Оникію, в твою хату велику радість.*

З панської ласки йду до тебе в старости. – Ой, – *вхопилася за сухі груди Текля.* – *Василина ж мала ще* (Ю. Мушкетик); *Але Кончак нетерпляче махнув рукою і різко кинув:* – Геть! (В. Малик). Таку саму класифікаційну модель знаходимо й в інших студіях [1, с. 113].

Висновки і пропозиції. Отже, нечленовані конструкції – один із різновидів специфічних синтаксичних одиниць, описові яких присвячено чимало наукових студій у світовому й українському мовознавстві, проте й досі вони викликають значні дискусії. Одні дослідники розуміють ці одиниці надто широко, зараховуючи незакінчені, вокативні речення тощо, інші ж абсолютизують лише певну класифікаційну ознаку (див. класифікацію В. Ю. Мерікяна [12], побудовану на фразеологічних одиницях), а відтак не відбивають повноти й поліаспектності їхнього студіювання. З огляду на окреслені моменти нечленовані речення потребують комплексного аналізу. Класифікаційна схема дослідження нечленованих конструкцій має ґрунтуватися на таких ознаках: 1) семантичних; 2) структурних; 3) лексико-граматичному вираженні; 4) модальній спеціалізації. У перспективі дослідження важливим буде докладний опис аналізованих конструкцій з огляду на вказані параметри.

Список літератури:

1. Бабайцева В. В. Современный русский язык : в 3-х частях / В. В. Бабайцева, Л. Ю. Максимов. – М. : Высшая школа, 1981. – Ч. 3 : Синтаксис. Пунктуация : [учеб. пособие для студентов по спец. № 2101 “Русский язык и литература”]. – 272 с.
2. Беларуская граматыка : у 2-х ч. / АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа ; пад рэд. М. В. Бірылы, П. П. Шубы. – Ч. 2 : Синтаксис. – Мінск : Навука і тэхніка, 1986. – 563 с.
3. Беларуская мова : у 2-х ч. / Пад агул. рэд. Л. М. Грыгор’евай. – 2 е вид. – Мінск : Навука і тэхніка, 1998. – Ч. 2 : Синтаксис. – 571 с.
4. Вихованець 1987: Вихованець І. Р. Система відмінків української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1987. – 231 с.
5. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
6. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
7. Вихованець І. Р., Городенська, К. Г. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець (ред.). – К. : Університетське видавництво “Пульсари”, 2004. – 398 с. – (Академічна граматики української мови).
8. Дудик П. С. Із синтаксису простого речення : [навч. посіб.] / П. С. Дудик. – Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 1999. – 297 с.
9. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
10. Загнітко А. П. Еквіваленти речення : статус, обсяг і функції на типологія / А. П. Загнітко // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць ; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – Вип. 19. – С. 79–91.
11. Костусяк Н. М. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови : [монографія] / Н. М. Костусяк. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 452 с.
12. Меликян В. Ю. Современный русский язык. Синтаксис нечлененого предложения : [учеб. пособие] / В. Ю. Меликян. – Ростов н/Д : Изд-во РГПУ, 2004. – 288 с.
13. Русская грамматика : в 2 т. / [гл. ред. Н. Ю. Шведова]. – М. : Наука, 1980. – Т. 2 : Синтаксис. – 1980. – 709 с.
14. Скаб М. Вокативні речення сучасної української мови / Мар’ян Скаб // Українська мова. – 2002. – № 1. – С. 32–41.
15. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови : проблемні питання / І. І. Слинько, М. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – 670 с.
16. Сучасна українська літературна мова : синтаксис / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – 515 с.
17. Шатілова О. Спонукальний потенціал еквівалентів речення / Олена Шатілова // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць]. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – Вип. 25. – С. 79–83.
18. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка / А. А. Шахматов. – [4 е изд.]. – Л. : Учпедгиз, 1941. – 620 с.
19. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови / К. Ф. Шульжук. – К. : Академія, 2004. – 408 с.

Шиць А.А.

Институт филологии и журналистики

Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки

ПРИНЦИПИ КЛАССИФИКАЦИИ НЕЧЛЕНИМЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация

В статье охарактеризованы существующие в современной лингвистике концепции описания нечлененных предложений, определены термины для обозначения указанных конструкций, выделены дифференциальные признаки рассматриваемых синтаксических единиц и предложена классификационная сетка их исследования.

Ключевые слова: нечлененные предложения, слова-предложения, эквиваленты предложения, коммуникаты, квази-предложения, односоставные предложения, модальность

Shyts A.A.

Institute of Philology and Journalism,

Lesya Ukrainka Eastern European National University

PRINCIPLES OF CLASSIFICATION OF NON-SEGMENTED SENTENCES IN MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE

Summary

The conceptions applicable in modern linguistics, which provide the description of non-segmented sentences, are characterized. The terms that describe these constructions are pointed out. The differential marks of these syntactic units are defined, the classification net for their research is proposed.

Keywords: non-segmented sentences, words-sentences, sentence equivalents, quasi sentences, communicat, modality.